

слідок обману, психічного та іншого насильства, погрози, недостатньо грамотного юридично оформленого договору та ін. (ст. 57 ЦК України).

Передбачається, що при всій важливості письмового викладення загальних засад договору пріоритет при тлумаченні договору слід надавати дійсній волі сторін, й тільки при неможливості встановити дану обставину слід керуватись письмовими положеннями договору. Правда, в діючому ЦК України поки що немає правових приписів про можливість тлумачення договорів судовими органами. Але перехід до ринкових відносин обумовив необхідність нормативного закріплення тлумачення договорів, оскільки договір в ваш час є основним документом, який визначає взаємовідносини сторін. Бажано, щоб в новому ЦК України була спеціальна стаття, яка б передбачала тлумачення договорів. Це явилось б елементом вдосконалення правової основи договірних відносин.

Надійшла до редколегії 22.11.96

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ СУЧАСНОГО ПРАВознавства

9—10 жовтня 1996 р. у Києві в приміщенні Київського регіонального центру Академії правових наук України відбулась міжнародна науково-теоретична конференція «Проблеми методології сучасного правознавства», яка була організована Академією правових наук України, Національною юридичною академією України ім. Ярослава Мудрого, Інститутом держави і права НАН України ім. В. М. Корещького, юридичним факультетом Київського національного університету ім. Тараса Шевченка при підтримці Української Правничої Фундації.

У вступному слові на пленарному засіданні голова Оргкомітету конференції — Президент АПрН України **Таций В. Я.** — звернув увагу на актуальність дослідження методологічних засад сучасного правознавства, включаючи такі аспекти методології права, як взаємодія юридичної теорії та практики; взаємодія теорії держави і права з філософією, соціологією, логікою права; системне пізнання права.

З офіційними привітаннями до учасників конференції звернулись Голова Верховного Суду України **В. Ф. Бойко**, Голова Комісії Верховної Ради України з питань правової

політики та судово-правової реформи **В. М. Стретович**, рал-ник Ради Європи **Наталі Вутова** (Франція).

В доповіді «Методологія права: концептуальні підходи» доктор юридичних наук, чл.-кор. АПрН України **М. І. Козюбра** підкреслив, що предмет методологічного аналізу права не може бути зведений до пізнання, а включає як методологію пізнання (методологію правознавства), так і методологію правотворення і правореалізації. Тому остання повинна спиратись не тільки на методи наукового пізнання, але й на позанаукові прийоми орієнтації в соціальному середовищі — суспільні ідеали та цінності, а також на практичний досвід.

Доктор юридичних наук, віце-президент АПрН України **Ф. Г. Бурчак** в своїй доповіді акцентував увагу на верховенстві права як конституційному принципі і методологічному орієнтиру розвитку правової науки і практики, який має перевагу перед принципом верховенства закону, бо закон повинен застосовуватись на підставі справедливості.

У доповідях доктора юридичних наук, президента АПрН України **В. Я. Тація** і доктора юридичних наук, чл.-кор. АПрН України **Ю. М. Тодики** розглядалися методологічні питання розвитку конституційного процесу, підкреслювалась значущість поєднання діалектичного і цінносного, соціологічного і порівняльного методів в конституційному праві, пошуку оптимального співвідношення власного і зарубіжного конституційно-правового досвіду.

Доктор юридичних наук, академік НАН і АПрН України **Ю. С. Шемшученко** звернув увагу на необхідність пошуку нових шляхів для більш тісної взаємодії юридичної науки і практики у вирішенні найважливіших державно-правових питань в конституційному процесі, системності законодавства, ефективності реалізації Конституції, концепції судової реформи в галузі державно-правового будівництва, організаційних аспектів юридичної науки та ін.

Доктор юридичних наук, академік АПрН України **М. В. Костицький** в доповіді «Світоглядні джерела методології права» виступив проти створення будь-якої моно-методології, пошуки якої він порівняв з пошуками авторитету, котрому потрібно поклонятись, та пропонував розвивати поліметодологічний підхід.

Теологічну концепцію права отстоював професор **Джим Голден** (США). Він наполягав на відрізненні позитивного права, коли закон дається людині владою і може бути забраний в неї відповідно до існуючої процедури і вищого закону, коли права даються Творцем і ніхто не може їх забрати, а також підкреслював, що позбавлення законодавства

морального підґрунтя (справедливості) знижає прагнення громадян підкорятись закону.

З доповіддю «Філософія права як концептуально-методологічний фундамент юриспруденції» виступив доктор юридичних наук, чл.-кор. АПрН України **П. М. Рабінович**, який відзначив підвищення інтересу до філософії права, що обумовлюється переосмисленням фундаментальних основ правознавства, пошуками нової парадигми. Доповідач звернув увагу до певної антропологізації предмета філософії права в сучасних умовах, на фундаментальність цієї дисципліни для юриспруденції та на необхідність її викладання в юридичних вузах.

Доповідь доктора юридичних наук, академіка АПрН України **М. В. Цвіка** була присвячена виявленню методологічного значення принципів права. Доповідач підкреслив, що останні пронизують всю правову матерію і складають певну ієрархію принципів: загальнолюдських, правової системи, права, міжгалузевих та правових інститутів.

Доктор юридичних наук, академік АПрН **А. П. Закалюк** до головних методологічних проблем права відніс питання про методологічні засади якості (ефективності) закону, що охоплює: а) методологію творення закону, яке повинно забезпечити його соціально-ефективний зміст; б) методологію прогнозування соціальної ефективності останнього; в) методологію вивчення та оцінки ефективності дії закону.

На думку доктора юридичних наук, академіка НАН і АПрН України **В. К. Мамутова** забезпечення системності правового регулювання існуючих економічних відносин має здійснюватись завдяки рівноправному співіснуванню Цивільного та Господарського кодексів та їх базуванню на положеннях Конституції як єдиного системостворюючого фактора законодавства.

Професор **Орест Рудзик**, координатор програми Центру правничих студій (Канада) звернув увагу на важливість проведення порівняльних досліджень в Україні. Він познайомив з цікавою традицією цивільного права у провінції Квебек, де діють як принципи континентальної європейської правової системи, так і прецедентне право.

Доктор юридичних наук **В. М. Селіванов** наполягав на необхідності такої правової політики України, де був би забезпечений баланс взаємодії засад публічно- і приватно-правового регулювання суспільних відносин, пошук засобу і міри якої є одним з важливих завдань вітчизняної юридичної науки.

В обговоренні доповідей взяли участь: доктор політичних наук, президент фонду сприяння правовій і політичній рефор-

мі **В. М. Якушик**, доктор юридичних наук **Е. М. Назаренко**, кандидат юридичних наук **М. В. Скорик**, доктор юридичних наук, чл.-кор. АПрН України **В. Ф. Погорілко**, доктор юридичних наук, академік АПрН України **Ч. Н. Азимов**. Розглядалися питання правової реформи, співвідношення принципів верховенства закону, розподілу влад, застосування діяльного підходу до класифікації функції державних органів, статусу правничого і публічного права та ін.

В роботі секції *«Загальноправові методологічні проблеми»* взяло участь 13 чол.

З доповідями і повідомленнями виступили 6 чол. Участь в обговоренні взяли 7 чол.

Доповіді стосувались головним чином таких проблем: 1) поняття і структура методології правознавства, характеристика окремих методів та сфери їх застосовуваності (проф. **В. С. Зеленецький**, проф. **В. І. Семчик**) і 2) методологія дослідження права, законодавства та їх співвідношення (проф. **О. Ф. Скаун**, доц. **В. М. Шаповал**, доц. **С. І. Максимов**, **Ю. П. Лобода**).

У першій групі доповідей основна увага приділялась уточненню уявлень і понять щодо інструментів правових досліджень. При цьому у ряді випадків загальнотеоретичний підхід сполучався із спробами проілюструвати підставність висновків на матеріалах конкретних досліджень. Було продемонстровано практично-дослідницьке значення точності розуміння й адекватності використання різноманітних методів і прийомів наукових досліджень у праві. У деяких виступах дістала підтримку висловлена у доповіді **М. І. Козюбри** (на пленарному засіданні) думка про необхідність розробки не тільки методології наукових досліджень, але й методології практичної юридичної діяльності.

У другій групі доповідей йшлося про можливість застосування різноманітних підходів до дослідження того явища, яке відображається поняттям права. Особливу увагу викликали методологічні аспекти з'ясування співвідношення права і закону у зв'язку із положенням ст. 8 Конституції України про верховенство права.

В обговоренні взяли участь доц. **В. М. Кампо**, проф. **Є. В. Назаренко**, проф. **В. В. Копейчиков**, доц. **А. В. Корнеєв**, проф. **В. Ф. Сіренко**, проф. **М. І. Панов**, проф. **Є. А. Тихонова**.

Результатом обговорення цих питань стали пропозиції щодо уточнення п. 4.1 та п. 4.3 проекту Рекомендацій конференції.

На секції *«Методологічні проблеми державно-правових*

наук» було присутньо 12 фахівців. З доповідями виступили 10 чол.

На секції особлива увага приділялась методологічним проблемам науки конституційного права в Україні. В доповідях **В. М. Шаповала** і **Ю. М. Тодики** підкреслювалось, що потенціон науки конституційного права, на жаль, використовується недостатньо для ефективного забезпечення подальшого розвитку конституційного процесу. Методологічна невизначеність хибно впливає на можливості науки у розбудові правової держави і громадянського суспільства. Непростим проблемам методологічних основ побудови системи конституційного законодавства присвятила свою доповідь **Є. А. Тихонова**. Питання методологічних орієнтирів прямого народовладдя в праві України були розглянуті у науковій доповіді канд. юрид. наук **О. Г. Мурашина**.

У виступах фахівців підкреслювалась необхідність збагачення методологічного арсеналу наукових досліджень у сфері конституційного права, в повному обсязі використовувати можливості, які сьогодні дає порівняльно-правовий метод конституційних досліджень, історичний, формально-логічний та ін. Підкреслювалась необхідність оптимального використання вітчизняного досвіду державотворення з наробками світового конституціоналізму. Це досить складна проблема, яка потребує конструктивного підходу до її вирішення з урахуванням динаміки розвитку конституційного процесу в Україні.

На секції розглядалися методологічні питання захисту прав громадян України, ефективності управлінської діяльності з урахуванням різних чинників, методологічні аспекти сучасних організаційно-правових процесів, методологічні питання державно-управлінських досліджень, методологічні питання адміністративно-правової науки України на сучасному етапі.

Відзначалось, що прийняття нової Конституції України стало фактором активізації вирішення методологічних проблем юридичної науки, і насамперед науки конституційного права. На секції прийшли до висновку про необхідність активізації розробки проблем методології конституційного права, визначитись у співвідношенні таких важливих конституційних принципів як «верховенство права» й «верховенство закону». Підкреслювалась необхідність проведення державно-правових експериментів, визначитись з процедурою їх проведення. Учасники секції прийшли до висновку про необхідність більш широкого співробітництва в галузі конституційного права з філософами, політологами, фахівцями в галузі загальної теорії держави та права, оскільки конституційно-правова реальність дає об'єктивні підстави для об'єднання

зусиль спеціалістів різної спрямованості і фаху для забезпечення ефективного розвитку конституційного процесу в Україні.

На секції *цивільно-правових наук* були заслухані і обговорені доповіді чл.-кор. АПрН України **Ч. Н. Азімова** («Поняття і зміст приватного права»), акад. **М. І. Штефана** («Проблеми теорії і практика відносин»), чл.-кор. АПрН України **Г. Л. Знаменського** («Методологічний потенціал створення національного господарського права»), кандидатів юрид. наук **О. П. Підпригора** («Право промислової власності у світлі нової Конституції України»), **Р. Б. Шишки** та **В. Н. Самойленка** («Методологія викладання цивільного права у спеціалізованому вузі») та ін. Були також заслухані й обговорені на пленарному засіданні доповіді акад. **В. К. Мамутова**, проф. **Я. Н. Шевченка**, **О. А. Підпригори**, заслухані на пленарному засіданні, й т. ін.

На міжнародній науково-теоретичній конференції «**Проблеми методології сучасного правознавства**» працювали чотири секції, в тому числі й секція з методологічних проблем кримінально-правових наук. У роботі секції прийняли участь академіки, члени-кореспонденти АПрН України, а також вчені, що спеціалізуються в галузі даних наук.

На секційних засіданнях було заслухано 10 наукових доповідей і повідомлень, які були всебічно обговорені присутніми. Секція була представлена трьома регіонами України: Київ, Харків, Донецьк. Це в основному викладачі вищих навчальних закладів (Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, юридичний факультет Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Українська академія внутрішніх справ, Донецький юридичний інститут внутрішніх справ та ін.).

Проголошені доповіді і повідомлення стосувались актуальних, часом дискусійних, питань наук кримінального циклу: кримінального права, кримінально-виконавчого права, кримінології, криміналістики, судової експертології.

Зокрема, обговорювались проблеми законодавчого визначення поняття злочину, реалізації принципів кримінального права, стану цієї галузі науки в цілому (проф. **М. Й. Коржанський**), методологічним проблемам доказів присвятив свою доповідь академік **Ю. М. Грошевий**. Він обґрунтував три різних рівня предмета доказування. На секції йшлося про методологію і методику кримінологічної науки (**І. М. Даншин**, **В. І. Шакун**). Методологічних проблем пізнання в кримінальному судочинстві торкнувся в своїй доповіді **В. Г. Гончаренко**. Певний інтерес викликала доповідь про становлення судової експертології, її місця в системі юридичних наук, про її співвідношення з криміналістикою (**М. Я. Сегай**, **Т. М. Над-**

горний, В. К. Стринжа). Була заслухана доповідь про актуальні проблеми ризику в оперативно-розшуковій діяльності (І. П. Козаченко).

Хоча деякі доповіді й повідомлення були присвячені приватним питанням кримінальних наук, але вони були все ж таки викладені в контексті методології правової науки. Не залишились без уваги і доповіді, що були присвячені безпосередньо проблемам методології сучасного правознавства, і котрі були висвітлені на пленарних засіданнях (на жаль, не всі доповіді на цих засіданнях торкались основної теми конференції).

На засіданні нашої секції була висловлена думка, що під методологією правової науки слід розуміти сукупність світоглядних, загально-теоретичних вихідних положень, котрим користується правова наука при вивченні та аналізі різних сторін юридичної реальності. Елементами методології правової науки є: філософська діалектика, наукова соціологія, формальна логіка та теорія пізнання. Ми не розділяємо сумнівів, які пролунали на пленарному засіданні, щодо важливості діалектичного методу, який був розвинутий протягом багатьох століть вченими різних філософських та політичних напрямків. Однак треба цей метод очистити від тих негативних нашарувань, які мали місце за радянських часів.

Далі, неможливо, на наш погляд, зводити методологію правової науки до вчення про методи пізнання, бо вони не є тотожними поняттями. В цьому зв'язку слід виділяти методологію правової науки і методіку правотворчості та правозастосування.

Зазначене стосується плюралізму методології правознавства, й це зауваження має рацію. Але треба, щоб дослідники критично відносились до окремих її напрямків. Наприклад, що стосується позитивного методу. В ньому є і раціональне зерно і в той час існують негативні сторони. Для нього є характерним прагнення шляхом позитивного досліду виявляти всілякі фактори суспільного життя, встановлення зовнішнього зв'язку поміж ними. Але неможливо погодитись з позитивістами, коли вони відкидають наміри установлювати глибокі об'єктивні причини явищ, зводячи їх до своїх суб'єктивних сприймань та переживань.

Заява про те, що теологія може бути структурним елементом методології правової науки не знайшла підтримки. Релігійні світогляди, гадається, не можуть бути складовою частиною наукових загальнотеоретичних відправних положень. Це свого роду морально-етичні уявлення, котрі адресуються людям — представникам тієї чи іншої віри. Вони, безперечно,

відіграють роль «фону», на якому формулюється методологія правознавства.

Учасники даної секції внесли ряд доповнень до проекту рекомендацій конференції. В цілому рекомендації міжнародної науково-теоретичної конференції «Проблеми методології сучасного правознавства» були прийняті на заключному пленарному засіданні і будуть доведені до відома всього юридичного загалу України.

Матеріали підготували доц. НЮА України С. І. Максимов, чл.-кор. АПрН України М. П. Рабінович, чл.-кор. АПрН України Ю. М. Тодика, чл.-кор. АПрН України І. М. Даньшин

РЕКОМЕНДАЦІЇ

МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ СУЧАСНОГО ПРАВОЗНАВСТВА»

I. Учасники конференції виходять з того, що радикальні соціально-економічні, політико-правові, культурно-психологічні та інші перетворення на шляху демократизації суспільства, розвитку ринкових відносин, побудови суверенної соціальної правової держави, запровадження нової Конституції України можуть дати бажані результати лише за умови їх належного наукового забезпечення. Соціальна цінність та ефективність правознавчих здобутків і розробок значною мірою визначається їх методологічною обґрунтованістю.

З огляду на це учасники конференції одностайні у тому, що дослідження та розробка методологічних проблем права і правознавства є виключно актуальними. При цьому поняття методології правознавства не обмежується лише методологією пізнання, а охоплює у більш широкому вимірі також методологію правотворення та правозастосування.

II. Учасники конференції відмічають, що утворення незалежної української держави, припинення панування у суспільстві єдино можливої одержавленої «марксистсько-лєнінської» ідеології, створили сприятливі умови для критичного переосмислення заідеологізованих методологічних основ права, подолання виключно економічного детермінізму, абсолютизованого протиставлення матеріального ідеальному та інших догматично-стандартизованих недіалектичних схем у розумінні обумовленості, сутності та функціонального призначення права.